

УДК 343 (343.98)

DOI 10.36919/3041-1149(Print).3.2024.78-82

А. Б. Антонюк,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та процесу,

Київський університет права

Національної академії наук України

email: anastasiaana0502@gmail.com

ORCID ID 0000-0001-8916-3575

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Стаття присвячена питанням удосконалення розслідування злочинів через підвищення ефективності судово-експертної діяльності за допомогою поліпшення судово-експертного забезпечення досудового розслідування та судового розгляду, а також удосконалення правового регулювання судово-експертної діяльності, розширення кола вирішуваних експертних завдань, розроблення експертних методик відповідно до міжнародних стандартів, ефективного проведення судової експертизи під час надання міжнародної правової допомоги, залучення кращого європейського та світового досвіду.

Проаналізовано міжнародний досвід проведення судової експертизи та визначено, що підвищення якості надання експертних послуг повинно забезпечуватися конкурентними умовами між учасниками судово-експертної діяльності, що досягається через активний розвиток незалежної судової експертизи.

Ключові слова: *судова експертиза, судово-експертна діяльність, досудове розслідування, міжнародне співробітництво.*

Постановка проблеми та її актуальність. Останнім часом роль міжнародного співробітництва в галузі судової експертизи неухильно зростає. Основною метою діяльності державних установ судових експертиз є захист інтересів держави, прав і свобод громадян, прав юридичних осіб за допомогою проведення об'єктивних, науково обґрунтованих судових експертиз та експертних досліджень. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ має важливе значення для реалізації принципу верховенства права, вдосконалення судово-експертної діяльності та підвищення якості судової експертизи як однієї з основних форм використання спеціальних знань у сучасному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти експертних досліджень вивчали такі вчені, як: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, А. В. Іщенко, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, О. І. Мотлях, О. В. Одерій, В. Г. Хахановський, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та багато інших.

Мета статті. Висвітлити питання міжнародного судово-експертного співробітництва в контексті виникнення нових видів експертних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правова регламентація судочинства не вичерпується процесуальним законодавством. Деякі організаційні види судової діяльності, що забезпечують відправлення правосуддя, регулюються підзаконними актами, наприклад Положенням про порядок виконання судових рішень, інструкціями з діловодства, інструкціями про порядок зберігання речових доказів. У процесі кримінального судочинства, провадження у справах про адміністративні правопорушення, цивільного судочинства як у судах загальної юрисдикції, так і в господарських судах, коли виникає потреба в проведенні дослідження з використанням спеціальних знань у науці, техніці й ремеслі, призначається судова експертиза.

Судова експертиза – це самостійна процесуальна форма перевірки доказів, які мають місце, а також отримання нових. Сутність судової експертизи полягає в аналізі експертами за завданням слідчого, дізнавача, захисника, суду, особи або органу, що здійснює провадження у

справі про адміністративне правопорушення, речових доказів, які надають у його розпорядження з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення справи.

За результатами дослідження експерт складає висновок, який є одним із передбачених законом джерел доказів, а фактичні дані, що містяться в ньому, – доказами. Результати експертизи отримуються дослідним способом за допомогою спеціального інструментарію – експертних методик. Експертизи проводяться практично в усіх сферах людської діяльності.

Це так звані державні експертизи, які проводяться органами виконавчої влади та іншими державними органами (що виконують міжвідомчі та відомчі функції).

Судову експертизу відрізняють від інших експертиз в інших сферах людської діяльності за такими ознаками:

- підготовка матеріалів на експертизу, її призначення та проведення здійснюється з дотриманням правової регламентації;
- експертні дослідження засновані на використанні спеціальних знань у різних галузях науки й техніки;
- висновок експерта має статус джерела доказів;
- зазвичай для досліджень використовується відповідне обладнання, без якого неможливе його проведення на сучасному науковому рівні;
- здійснюється підготовка експертних кадрів і контроль за якістю їхніх досліджень;
- проводяться складні комплексні та комісійні експертизи;
- наукою розробляються нові методики експертних досліджень.

Активна діяльність у сфері міжнародної інтеграції нашої країни до світового правового простору ставить перед державними судово-експертними установами широке коло завдань із налагодження міжнародного співробітництва, розширення взаємодії з профільними судово-експертними установами закордону.

Національним законодавством передбачено, що державні спеціалізовані установи, які виконують судові експертизи, користуються правом встановлювати міжнародні наукові зв'язки з установами судових експертиз, інших держав, проводити спільні наукові конференції, симпозіуми, семінари, обмінюватися стажистами, науковою інформацією та друкованими виданнями й здійснювати спільні видання в галузі судової експертизи та криміналістики.

У Законі України «Про судову експертизу» присвячений розділ міжнародній співпраці, а саме міжнародному співробітництву державних судово-експертних установ України в галузі судово-експертної діяльності.

У статтях 22 і 23 розглянуто порядок проведення судових експертиз за дорученням правомочної сторони чи органу іноземної держави, а також залучення для спільного проведення судових експертиз фахівців інших держав. Остання, 24 стаття цього Закону передбачає можливість міжнародного співробітництва державних СЕУ в сфері не тільки практичної, а й наукової діяльності [8].

Також ці питання розглядаються в 6 розділі «Міжнародне співробітництво в галузі судово-експертної діяльності» законопроекту «Про судово-експертну діяльність в Україні» [8].

Однак питання міжнародного співробітництва представлені лише найбільш загальними положеннями, що не містять конкретних приписів, які стосуються важливих аспектів діяльності судових експертів, тому з урахуванням практики міжнародного співробітництва та чинного законодавства України науковцями пропонується доповнити розділ 4 «Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи» Закону України «Про судову експертизу» окремими положеннями, які чітко регулюватимуть питання проведення спільного експертного дослідження з міжнародними профільними установами.

Звісно, не можемо залишити поза увагою світовий досвід у судово-експертній діяльності. Насамперед варто зазначити, що правовий статус експерта в різних правових системах світу регламентується по-різному. У будь-яких країнах статус експерта може варіюватись від категорії «свідок», «специфічний свідок» до «суддя фактів», «науковий суддя».

У національному законодавстві, як відомо, існує поняття «судовий експерт», що передбачено Законом України «Про судову експертизу» та іншими процесуальними кодексами України. Судовий експерт в Україні визначається як учасник процесу, який володіє певними чіткими правами та обов'язками, водночас керуючись найважливішим принципом незалежності.

У США, наприклад, прийняте поняття «expert witness» – «експерт-свідок», яке передбачено Федеральними правилами про докази (The Federal Rules of Evidence – FRE). Тобто expert witness – свідок, який виступає як експерт і чия думка приймається судом як доказ. Докази expert witness можуть спростовуватись доказами інших expert witness чи іншими показаннями та фактами [2].

У польському законодавстві відсутнє визначення поняття «експерт» чи «судова експертиза». У Польщі умовно прирівнюється експерт до «зовнішнього засобу фахових знань», до якого звертаються суд чи прокурор у разі потреби для прийняття правильного рішення. Також існує чотири основні концепції, які вказують на статус експерта в кримінальному провадженні: концепція «наукового судді»; концепція «судовий експерт – помічник суду»; концепція «судовий експерт – свідок»; концепція «судовий експерт – самостійний учасник судочинства».

У Швеції окремі експерти (економісти, фахівці в галузі податків) мають широку компетенцію (участь у складі суду, який розглядає кримінальну справу), що дає підстави називати їх «суддями фактів». Це упроваджено з метою економії часу суду на вивчення й оцінку обставин справи [5].

Щодо правової системи окремої країни, то на неї впливає значна кількість історично складених чинників, тому, попри існування загальних закономірностей і принципів, окрема країна має свої особливості в організації та функціонуванні судово-експертної діяльності.

В європейських країнах поширені дві основні організаційні форми судової експертизи: спеціальні (експертні) установи; конкретні фахівці – судові експерти (наприклад, існує практика інституту присяжних експертів, тобто для проведення експертиз залучались фахівці, що прийняли присягу; експерти, які отримали ліцензію на право проведення судової експертизи).

Основні організаційно-процесуальні питання судової експертизи під час створення спеціальних (експертних) установ: питання відомчої приналежності установ; посилення контролю у сфері судово-експертної діяльності; характер централізації (об'єднання всіх експертних установ в єдиний інститут судових експертиз під єдиним керівництвом в одному з відомств) та децентралізації (розосередження установ за відповідними відомствами) [5].

У багатьох європейських країнах експертні установи діють спільно з поліцейськими організаціями під юрисдикцією Міністерства внутрішніх справ.

Наприклад, у Великій Британії в структурі МВС діє експертно-криміналістична служба (The Forensic Service – FSS). FSS – важливий орган у роботі британської поліції з розслідування, розкриття та запобігання злочинам. Співробітники FSS беруть участь у слідчих діях, оперативно-розшукових заходах, виконують експертизи та дослідження для регіональних поліцейських підрозділів Англії, а також Королівської прокуратури, митної та акцизної служб, інших правоохоронних органів [10].

Служба надає послуги приватним компаніям як у країні, так і за кордоном. Для виконання специфічних видів експертиз (наприклад, криміналістичне дослідження документів) передбачено залучення фахівців приватних криміналістичних лабораторій.

У Великобританії для проведення експертизи чи дослідження експерт зазвичай запрошується однією зі сторін процесу (обвинувачення чи захисту). Англія є країною, яка пішла через скасування «монополії» на здійснення криміналістичних експертиз державними судово-експертними організаціями.

У Литві діє інституціональна судово-експертна система, оскільки більшість судових експертиз проводиться чотирма державними судово-експертними установами. Судово-експертну діяльність у країні здійснюють правоохоронні органи для скорочення часу й сил на збирання доказів.

У Латвії на законодавчому рівні існує та функціонує реєстр методик судових експертиз і реєстр судових експертів. Працюють як державні, так і приватні судові експерти, хоча приватні експерти не мають права проводити більшість криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз [5].

У Португалії та Нідерландах експертно-криміналістична служба є частиною Міністерства юстиції. У Нідерландах дослідження й експертизи проводяться здебільшого за зверненням поліції.

У Словаччині та Туреччині здійснюються біомедичні дослідження в судових лабораторіях, що входять до складу університетів.

У багатьох європейських країнах офіцери поліції можуть бути одночасно й судовими експертами, але їх діяльність обмежена.

Наприклад, у Німеччині діє принцип вираження недовіри до роботи експерта, який брав безпосередню участь у процесі розслідування відповідного злочину, до якого має відношення експертиза. Лише експерт, який входить до служби, що відокремлена від підрозділів розслідування, може проводити дослідження та експертизи. Судово-експертні підрозділи перебувають у структурі правоохоронної системи й безпосередньо поліції. Крім того, в Німеччині інститут приватної експертизи успішно функціонує та конкурує з державними експертними установами [10].

У Словаччині, Португалії та Австрії поліцейські офіцери можуть бути судовими експертами, якщо вони не виконують функції поліцейських.

Висновки. Для підвищення ефективності експертної діяльності в Україні на ряду із загальноприйнятими нормами та принципами доцільними є дослідження, аналіз і врахування світового досвіду функціонування експертних структур. Отже, для будь-якої країни важливим є удосконалення правового регулювання організаційних форм судово-експертної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

2. Клименко Н. І. Міжнародне значення судово-експертної діяльності. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку* : збірник матеріалів круглого столу / ред. кол. : О. Л. Кобилянський, П. Є. Антонюк, Є. Ю. Свобода. Київ : ННПФЕКП НАВС – ННІ ПФЕКП НАВС, 2015. С. 165–168.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Криміналістика : підручник / за заг. ред. В. В. Пяковського. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Філія вид-ва «Право», 2020.

5. Лопата О. А. Міжнародне співробітництво експертної служби МВС України. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3 (6–7). С. 262–263.

6. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України / Офіційний вебсайт. URL : http://dndek.centrmiia.gov.ua/?page_id=383

7. ХНДІСЕ судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса / Офіційний вебсайт. URL : <http://www.hniise.gov.ua/14280-pochatokzasdannya-vropeisko-merezh-sudovo-ekspertnix-ustanov-enfsi.html>

8. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

9. Про судово-експертну діяльність в Україні : проект Закону України від 30.03.2017 № 6264 / ініціатор І. О. Лапін // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61469

10. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Видавництво «Ліра», 2019. С. 181–185.

REFERENCES

1. Instruktziya pro pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz ta naukovo-metodychni rekomendatsiyi z pytan' pidhotovky ta pryznachennya sudovykh ekspertyz. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

2. Klymenko N. I. Mizhnarodne znachennya sudovo-ekspertnoyi diyal'nosti. *Sudovo-ekspertna diyal'nist': suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku* : zbirnyk materialiv kruhloho stolu. Kyiv : NNIPFEKP NAVS – NNI PFEKP NAVS, 2015. S. 165–168.

3. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny vid 13 kvitnya 2012 roku № 4651-VI. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

4. Kryminalistyka : pidruchnyk. Kyiv : Filiya vyd-va «Pravo», 2020.
5. Lopata O. A. Mizhnarodne spivrobitnytstvo ekspertnoyi sluzhby MVS Ukrayiny. *Mizhnarodnyy yurydychnyy visnyk: aktual'ni problemy suchasnosti (teoriya ta praktyka)*. 2017. Vyp. 2–3 (6–7). S. 262–263.
6. Derzhavnyy naukovy-doslidnyy ekspertno-kryminalistychnyy tsentr MVS Ukrayiny / Ofitsiynyy veb sayt. URL : http://dnedec.centrmia.gov.ua/?page_id=383
7. KHNDISE sudovykh ekspertyz im. zasl. prof. M. S. Bokariusa / Ofitsiynyy veb sayt. URL : <http://www.hniise.gov.ua/14280-pochatokzasdannya-vropeisko-merezh-sudovo-ekspertnix-ustanov-enfsi.html>
8. Pro sudovu ekspertyzu : Zakon Ukrayiny vid 25.02.1994 № 4038-XII // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrayiny» / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
9. Pro sudovo-ekspertnu diyal'nist' v Ukrayini : proyekt Zakonu Ukrayiny vid 30.03.2017 № 6264 / initsiator I. O. Lapin // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrayiny» / VR Ukrayiny. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=61469
10. Sudovi ekspertyzy v protsesual'nomu pravi Ukrayiny : navch. posib. Kyiv : Vydavnytstvo «Lira», 2019. S. 181–185.

A. B. Antoniuk. ORGANIZATIONAL FORMS OF FORENSIC EXPERT ACTIVITIES IN THE CONTEXT OF FOREIGN EXPERIENCE

The article is devoted to the issues of improving the investigation of crimes by increasing the efficiency of forensic expert activity by improving forensic expert support for pre-trial investigation and trial, as well as improving the legal regulation of forensic expert activity, expanding the range of expert tasks to be solved, developing expert methods in accordance with international standards, effective conducting a forensic examination during the provision of international legal assistance, involving the best European and world experience.

The international experience of conducting forensic examination was analyzed and it was determined that the improvement of the quality of the provision of expert services should be ensured by competitive conditions between the participants of forensic expert activity, which is achieved through the active development of independent forensic examination.

Keywords: *forensic examination, forensic expert activity, pre-trial investigation, international cooperation.*

Стаття надійшла до редакції 21 серпня 2024 року